

РЕЦЕНЗІЇ

ВАГОМИЙ ВНЕСОК У НАУКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА¹

Бисага Ю.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
директор Інституту держави і права країн Європи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
заслужений юрист України*

Динис Г.Г.,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Павко А.І.,

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри суспільних та політичних наук
Національної академії управління,
лауреат премії імені М.С. Грушевського
Національної академії наук України*

Кінець ХХ–початок ХХІ століть ознаменувався справді революційними змінами в міжнародних відносинах, які суттєво вплинули на функціонування міжнародного правопорядку та його серцевини міжнародного права як фактору підтримання законності в міжнародному співтоваристві. Однак після розпаду СРСР та припинення «холодної війни» світ не тільки не став більш безпечним, а навпаки, зіткнувся з не менш, а можливо, з ще більш суворими викликами. Найбільш небезпечними серед них є сплеск міжнародного тероризму та розширення географії збройних конфліктів, переважно внутрішнього характеру, які нерідко переростають у «гібридну» форму з характерною для неї складовою, пов'язаною із втручанням іноземних держав. Нинішній хаос в міжнародних відносинах не минув й Україну, яка, переживає найскладніший у своїй новітній історії період.

У той же час варто зазначити, що сучасне міжнародне право, незважаючи на окремі його недоліки, в інтелектуальному і прикладному плані ще далеко не реалізувало свої великі потенційні та реальні можливості. За своєю правовою природою та засадничими началами воно є глибоко демократичним, прогресивним та цивілізаційним. Без сумніву, міжнародне право створює сприятливе правове підґрунтя для функціонування та розвитку нормальних, передбачуваних і, головне, перспективних відносин між усіма державами, сприяє не лише підтриманню рівноваги політичних сил у світі, але й балансу їхніх інтересів. Обмежуючи використання збройної сили, проголошуючи силу права, а не право сили, міжнародне право слугує таким інтересам і завданням міжнародного співтовариства, які стосуються зусиль, спрямованих на підтримку миру, забезпечення стабільності в міжнародних відносинах.

Необхідно також мати на увазі, що сучасне міжнародне право є одним із найдієвіших важелів держави для захисту своїх національних інтересів та суверенітету на міжнародній арені. Оптимальний баланс

міжнародних і внутрішньоправових зобов'язань, ініціатив, інтересів країни, їх гармонізація та діалектична взаємодія є не лише гарантією і тих, й інших, а й надійною міжнародно-правовою основою сучасного міжнародного правопорядку.

Виходячи з цього, наука міжнародного права має послідовно, якісно і динамічно узагальнювати тенденції міжнародної практики, прискіпливо аналізувати виклики глобалізованого світу, постійно досліджувати еволюційні чи трансформаційні зміни у системі міжнародних відносин, напрями їхнього розвитку. Вона має також з творчих, конструктивно-критичних позицій враховувати досягнення світової і вітчизняної міжнародно-правової думки, неухильно дотримуватися відповідності власній предметній проблематиці, спиратися на усвідомлене праворозуміння новітніх парадигм та доктрин міжнародно-правової науки, ефективно використовувати її методологічний інструментарій для пошуку об'єктивної, позбавленої політико-ідеологічних упередженостей та детермінант правової істини. Потрібно зазначити, що інтелектуальний, теоретико-методологічний рівень вітчизняної міжнародно-правової науки, яка є невід'ємною складовою світової науки міжнародного права, значною мірою обумовлений наявністю розвиненого, удосконаленого, відповідно до сучасних вимог пізнання, універсального понятійно-категоріального апарату, термінологічним розкриттям сутності, юридичної природи, особливостей явищ, процесів, понять складної і суперечливої міжнародно-правової дійсності.

У зв'язку із гострою потребою для сучасної вітчизняної міжнародно-правової науки в узагальнюючих, системних дослідженнях, необхідністю подолання тенденції до її фрагментації значно актуалізуються питання підготовки спеціалізованих енциклопедичних юридичних видань академічного рівня. Саме до таких оригінальних та фунда-

¹ Енциклопедія міжнародного права. В 3-х томах – Т. 1 - К. : «Академперіодика», 2015.

ментальних наукових видань, які за своїми якісними параметрами наукового пошуку відповідають європейському рівню досліджень у царині соціо-гуманітаристики, на наше глибоке переконання, варто віднести «Енциклопедію міжнародного права» у трьох томах, перший том якої вийшов з друку напередодні нового, 2015 року в авторитетному видавництві «Академперіодика». У синтетичному репрезентативному вигляді науково-пізнавальне значення цього непересічного міжнародно-правового дослідження, його новаторський характер полягають у тому, що рецензована енциклопедія є першим на пострадянському просторі систематизованим узагальненням знань у сфері науки та практики міжнародного права. Варто зазначити, що до останнього часу в українських енциклопедичних виданнях, присвячених правовій проблематиці, були відсутні будь-які видання, які б у систематизованому вигляді і на новітній методологічній основі об'єднали різноманітні знання з науки міжнародного права. Подібного видання не існує і в російській науці міжнародного права, яка традиційно має вагомий науковий здобуток. Важливим є те, що саме на сторінках цієї досить значної за обсягом Енциклопедії, яка складає 920 сторінок, аргументовано і коректно, без особливих політичних пристрасей, ідеологічних уподобань, розкрито сутність та зміст широкого спектра понять і категорій міжнародно-правової науки та практики. Складність і значення реалізації цього широкомасштабного дослідницького проекту полягає у тому, що категоріальний апарат є невід'ємним компонентом внутрішньої будови науки міжнародного права, як і будь-якої іншої науки, теоретичним засобом вироблення та систематизації нею знань про міжнародно-правову дійсність. Незважаючи на те, що не всі термінологічні поняття з однаковою мірою наукової глибини і аргументації розкрито у зазначеному енциклопедичному словнику, проте усі вони в сукупності їхніх взаємозв'язків є елементами системної наукової методології, яку успішно застосував авторський колектив цього енциклопедичного видання при дослідженні понятійно-категоріального апарату міжнародного права.

Потрібно зазначити, що базовою установою для підготовки Енциклопедії є Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, яким за останні роки накопичено значний позитивний науковий і організаційно-практичний досвід підготовки енциклопедичних видань з правової проблематики. Не випадково, що такі два відомі і високошановані в науковому товаристві представники вітчизняної академічної правничої думки, як академік НАН України Ю. Шемшученко і член-кореспондент Академії правових наук України В. Денисов в якості її співголів очолили редакційну колегію енциклопедичного видання. Основним науково-методичним центром, своєрідним інтелектуальним штабом з підготовки Енциклопедії став відділ міжнародного права та порівняльного правознавства цього ж Інституту. Зазначений відділ, при безпосередній активній участі

його завідувача – професора В. Денисова та відповідального секретаря Енциклопедії – кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника К. Савчука, у стислі терміни здійснив значну за складністю та обсягом кропітку інформаційно-дослідницьку роботу з узагальнення та координації результатів наукового пошуку авторами енциклопедичних статей – провідними вітчизняними юристами-міжнародниками, фахівцями з МЗС України, співробітниками державних установ. З нашої точки зору, значна заслуга багаточисельного авторського колективу енциклопедичного видання полягає у тому, що йому вдалося не лише піднятися на високий інтегральний рівень узагальнення величезного фактологічного масиву знань про міжнародне право, але й уникнути поспішних, суб'єктивно вмотивованих, квазінаукових, кон'юнктурних висновків та оцінок, які стосуються гострих, дискусійних, поки що належним чином не осмислених і ретельно не досліджених правових проблем у сфері сучасних міжнародних відносин, наприклад пов'язаних із драматичними подіями на Сході України. У цьому контексті доцільно прислухатися до мудрого застереження відомого французького філософа Ж. Марітена щодо того, що у процесі дослідження проблем суспільного розвитку цілком закономірно можуть виникнути певні труднощі, коли «розум зупиняється і зберігає мовчання». Тому, коли відсутні переконливі аргументи для обґрунтування власної наукової позиції, краще зробити невелику творчу репрізу у трактуванні сутності суперечливих явищ і процесів мінливої дійсності.

Потрібно зауважити, що усі статті, які входять до «Енциклопедії міжнародного права», розміщено в алфавітному порядку. Символічним у цьому сенсі є, зокрема, те, що перший том Енциклопедії розпочинається зі статті, присвяченої Аахенському дипломатичному конгресу, який відбувся восени 1818 р. у Німеччині за участю Росії, Австрії, Англії, Пруссії та Франції. Адже в документах цього Конгресу було сформульовано наріжні принципи взаємовідносин держав в Європі. Зокрема, у підсумковій декларації, яку було опубліковано 3 листопада 1818 р., наголошувалося на тому, що «монархи, які вступили до союзу, визнають своїм головним і непорушним завданням у всіх відносинах, як між собою, так і з іншими державами, неухильне дотримання принципів міжнародного права». Такий підхід, на нашу думку, має стати імперативом і в сучасних міжнародних відносинах. Згідно з принципом алфавітного порядку, завершується перший том статтею, в якій проаналізовані маловідомі біографічні та наукові здобутки французького правознавця, відомого фахівця з міжнародного права Р.-Ж. Дююї.

Уважне ознайомлення зі змістовним наповненням «Енциклопедії міжнародного права» дає підстави для умовного виокремлення в її структурі таких науково-тематичних блоків відповідно до специфіки міжнародного права. Це, зокрема, такі структурні компоненти: 1) історичні аспекти становлення та розвитку міжнародного права; 2) теоретичні питання науки

міжнародного права, сутність міжнародно-правових доктрин; 3) міжнародно-правові документи (міжнародні договори, конвенції, декларації); 4) персоналії відомих представників міжнародно-правової думки; 5) міжнародні організації, спеціалізовані органи та установи ООН; 6) міжнародно-правова практика; 7) міжнародно-правова діяльність України.

Значимо, що розкриття категорій і понять, статей, які відбивають особливості їхньої тематичної спрямованості, спирається на ґрунтовне фактологічне, теоретичне і правове підґрунтя, використання оригінальних джерел та новітніх міжнародно-правових досліджень.

Ознакою наукової новизни цього енциклопедичного видання, його творчого дослідницького характеру є розробка авторським колективом нових або ж певною мірою поглиблених, уточнених чи модифікованих понять міжнародного права. До них доцільно віднести такі, як: авіаційна подія (с. 26); акламація (с. 76-77); акреція (с. 78); архіпелажна держава (с. 157); берегове право (с. 248-249); гуманітарна інтервенція (с. 674-675); дебелияція (с. 680-683) тощо.

Позитивною рисою рецензованої праці є також те, що вона містить важливі біографічні дані про вітчизняних і зарубіжних юристів-міжнародників. До таких яскравих постатей у науці міжнародного права, вартісну інформацію про яких можна відшукати на сторінках Енциклопедії, варто віднести, наприклад, таких як: Г. Гроцій, А. Джентілі, Ф. Віторія, В. Грабар, В. Даневський, М. Бартош, С. Бастід, В. Батлер, Р. Вольфрум, М. Віраллі, Ю. Баскін, Ю. Барсегов, І. Бліщенко та ін. У значній частині енциклопедичних статей, окрім біографічних відомостей про учених-міжнародників, міститься коротка характеристика напрямів наукових досліджень, а також узагальнена оцінка тих теоретичних положень та висновків, які вчені обґрунтовували і розвивали у своїх працях. Без сумніву, сучасна юридична громадськість, її наукова складова, особливо студенти та аспіранти, мають можливість отримати достовірну інформацію з авторитетних джерел про своїх попередників, про засновників наукових шкіл у царині міжнародного права.

Поряд із цим внесення до енциклопедичного видання певних постатей міжнародно-правової науки є недостатньо переконливим, а тому викликає сумнів і навіть супротив. Особливо це стосується персоналій учених-міжнародників на зламі ХХ–ХХІ століть. На нашу думку, внесок юриста-міжнародника у розвиток науки міжнародного права має визначатися такими критеріями: 1) продуктивність наукової діяльності; 2) результативність його наукового пошуку; 3) вагоме визнання внеску дослідника у розробку актуальних проблем міжнародного права науковою громадськістю та міжнародно-правовою практикою.

Загалом, на наше переконання, недостатня активність чи результативність у царині науки міжнародного права не може бути компенсованою тими чи іншими видами науково-дослідної або предметно-практичної

діяльності, які мають досить опосередковане відношення до міжнародно-правових досліджень.

Отже, незважаючи на окремі недоліки концептуального, структурно-логічного, стилістичного та редакційного характеру, не використані повною мірою значні потенційні можливості високопрофесійного авторського колективу видання, «Енциклопедія міжнародного права», без будь-яких перебільшень і зайвих ліричних компліментів, є вагомим внеском не лише у вітчизняну, але й у світову науку міжнародного права. Її опублікування є знаковою, а зовсім аж не малопомітною подією, як безапеляційно стверджують деякі, емоційно не стримані та суб'єктивно налаштовані опоненти цього видання, в науковому академічному житті нашої країни, зокрема Інституту держави і права НАН України. Варто зазначити, що його потужний колектив професіоналів у складних умовах модернізації вітчизняної соціогуманітарної освіти і науки, у тому числі і юридичної, з творчим натхненням та послідовністю розвиває і примножує прогресивні традиції наукової школи відомого українського вченого-міжнародника В.М. Корецького, ім'я якого з честю носить цей Інститут. Маємо наголосити на тому, що чітко окреслені та переконливо актуалізовані академіком В. Корецьким «загальні принципи права» в міжнародному праві і сучасних умовах залишаються альфою та омегою для глибокого критичного осмислення дослідниками тенденцій розвитку міжнародно-правової науки. Необхідно підкреслити, що вихід у світ нового фундаментального енциклопедичного видання оптимістично, з щирим відчуттям радості від досягнення нових горизонтів пізнання, вбирання у себе інтелектуального духу цієї ґрунтовної праці, сприйняли студенти, аспіранти, викладачі вищих навчальних закладів, співробітники академічних наукових установ, дипломати, широке коло читачів, які жваво та з доброзичливими науковими намірами опановують проблематику міжнародного права.

З упевненістю можемо стверджувати, що для усієї цивілізаційної, креативно налаштованої наукової спільноти, кваліфікованої, освіченої юридичної громадськості України «Енциклопедія міжнародного права» є своєрідним методологічним компасом, світоглядним орієнтиром для критичного осмислення, розширення, поглиблення, активізації наукових досліджень у царині міжнародно-правової науки. При цьому важливо пам'ятати, що плідна, конструктивна, інтелектуально обрामлена міжнародно-правова думка не лише дає могутній імпульс для творчого процесу пізнання об'єктивної, незаангажованої істини, але і формує позитивну міжнародно-правову реальність, привабливий імідж держави на міжнародній арені, унеможливаючи виникнення у майбутньому в юридичній площині негативних і небажаних для неї і світового співтовариства прецедентів.